

ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਚੇਤਨਾ

ਕਿਰਨਪਾਲ ਸਿੰਘ,

ਰਿਸਰਚ ਸਕਾਲਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

98149-26024.

ਰੁੱਤ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾਕੇ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਹਾ ਵਿਛੁੰਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਫਲ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਾਲੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ‘ਬਾਰਾਂਮਾਹ’ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਕੇ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਪਾਏ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਹੂਕ ਦਾ ਹਿਰਦੇ-ਵੇਦਕ ਵਰਨਣ ਹੈ, ਉਥੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋਕੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲੈਣ ਸਮੇਤ ਅਨੇਕਾਂ ਅਜਿਹੇ ਹਵਾਲੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਲਾਤਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸਾਫ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤਤਕਾਲੀਨ ਰਾਜਸੀ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਦੇਕੇ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੀਬਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ISSN : 2348-5612 © URR

ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਚੇਤਨਾ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਪਰ ਟਿੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਲਗਣਾ ਤੱਕ ਮਹਿਦੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਫੂਕੀ ਸੀ, ਜਿਸਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਵੀ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ‘ਬਾਰਾਂਮਾਹ’ ਵਿਚ ਰਾਜਸੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਚਰਿਤਰ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਆਲੋਚਕ ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਿਰਸਾ ਨੇ ਸਾਡਾ ਕੌਮੀ ਸਰਮਾਇਆ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।¹ ਨਾਮਧਾਰੀ

ਲਹਿਰ ਦੇ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜਦੀ ਰਾਜਸੀ ਚੇਤਨਾ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਜੂਝਣ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਤੜਪ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਸਤੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ 1818 ਈ: ਦੇ ਬੰਗਾਲ ਕਾਨੂੰਨ 3 ਅਧੀਨ ਰਾਜਸੀ ਕੈਦੀ ਬਣਾਕੇ ਤਤਕਾਲ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਕੇ ਜਨਵਰੀ 1872 ਨੂੰ ਅਲਹਾਬਾਦ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।² ਕੁਝ ਚਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਤੋਂ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਵੀ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਹਨ। ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਬਿੱਤ ਛੰਦ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਨਾਮਵਾਰ ਆਲੋਚਕ ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਿਰਸਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ,

“ਇਸ (ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ) ਦਾ ਸਮਾਂ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਤੋਂ ਰਤਾ ਬਾਅਦ ਦਾ ਹੈ। ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਸੀ। ”³

“ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਨਾਤਨੀ ਰੀਤਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਕੌਮੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਾਂਘ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜੁਝਾਰੂ ਬਿਰਤੀ ਅਤੇ ਫਰੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਦਾ ਕਲਾਤਮਿਕ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਵਰਨਣ ਭਾਰੂ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਧਰਮ-ਸੁਧਾਰ ਅਭਿਆਨ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸਰਗਰਮੀ ਦਾ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਬਿਆਨ ਹੈ। ”⁴ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ “ਇਹ ਰਚਨਾ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਉਚ ਉਡਾਰੀ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਿਕ ਸ਼ਿਲਪ ਦੇ ਜਟਿਲ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਿਚ ਕਵੀ ਦੀ ਕੋਈ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ। ਸਵਛ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਾਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਂਚ ਦੇ ਹੀ ਅਨੁਕੂਲ

ਹੈ। ਨਾਮ, ਇਸ਼ਨਾਨ, ਸਾਦਾ ਵੇਸ, ਕੀਰਤਨ, ਮਾਸ-ਸ਼ਰਾਬ ਪ੍ਰਤੀ ਅਰੁਚੀ, ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਨ-
ਭਾਵਨਾ, ਨਿੰਦਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਰੋਸ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵਾਪਰੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੇਸ਼-ਨਿਕਾਲੇ
ਆਦਿ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਨਣ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ”⁵
ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

“ਰਚਨਾ (ਬਾਰਾਂਮਾਹ) ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕਰਤਾ (ਸੰਤ
ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ) ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਲਾਹੌਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਆਦਿ
ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਰਚਨਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇਂਦਰੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਚੰਗਾ ਗਿਆਤਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ
ਵੀ ਵਾਹਵਾ ਮੁਤਾਲਿਆ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ
ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤੱਥ ਹੈ ... ਸੁਖਮ ਜਿਹਾ ਸੰਕੇਤ ਇਹ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ
ਹੋਰੀਂ, ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ, ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾ
ਵਸਾਇਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣ। ”⁶

ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਨੂੰ ਦੇਸੀ ਮਹੀਨੇ ‘ਚੇਤਰ’ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਕਰਕੇ ਇਸਦੇ
ਪਹਿਲੇ ਕਬਿੱਤ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸੂਤਰਾਂ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦੇ
ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਉੱਤਮ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਚੇਤ੍ਰ ਚਾਲ ਹੈ ਨਿਆਰੀ ਇਕ ਪੰਥ ਨਾਮਧਾਰੀ,
ਸਿੰਘ ਹੋਇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰੀ ਫਤੇ ਸਭ ਕੋ ਬੁਲਾਂਵਦੇ।
ਕੰਘਾ ਕੇਸ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਕੱਛ ਕੜਾ ਇਹ ਪਛਾਨ,
ਇਹੋ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜੋ ਪਹਿਰਾਵਾ ਅੰਗ ਲਾਂਵਦੇ।
ਬੈਠ ਲਾਂਵਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸਾਰਾ ਵੇਖਦਾ ਜਹਾਨ,
ਇਕ ਹੋਣ ਮਸਤਾਨੇ ਛੈਣੇ ਢੋਲਕੀ ਵਜਾਂਵਦੇ।
ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਸਾਧ ਸੰਤ ਬੈਠ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ਗ੍ਰੰਥ,

ਇਕ ਉਠ ਪਰਭਾਤੇ ਵਾਰ ਆਸਾ ਦੀ ਲਗਾਂਵਦੇ।⁷

ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਦੇ ਚੇਤਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ “ਸਿੱਖ ਤਖਤਾਂ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ-ਪ੍ਰਸਤ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੋ ਮਸਤਾਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੜਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਕੇ, ਘਰ ਘਾਟ ਜ਼ਬਤ ਕਰਕੇ, ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕਲੇਜਾ ਠੰਢਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਫ਼ਤਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਢੋਲਕ ਛੈਨਿਆਂ ਨਾਲ, ਹੱਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।”

8

ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਵਿਚ ‘ਭਾਦਰੋਂ’ ਦੇ ਦੇਸੀ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਵੀ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ, ਕਛਿਹਰੇ ਪਵਾਉਣ, ਮੀਢੀਆਂ-ਪਰਾਂਦੇ ਖੋਲਕੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਸਮੇਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤੇ ਹਨ:

ਚੜ੍ਹੇ ਭਾਦਰੋਂ ਮਹੀਨੇ, ਲੱਗਾ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਸੀਨੇ,
ਸਿੰਘ ਜਪਦੇ ਨੇ ਨਾਮ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਗਲ ਵਿਚ ਕੇਸ ਜੀ।
ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਨੇ ਬੈਰਾਗੀ, ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ਰਾਗੀ,
ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਸ਼ਤਾਬੀ, ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਮੇਸ਼ ਜੀ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਬੀਆਂ ਤੇ ਮਾਈਆਂ ਤੇੜ ਕੱਛਾਂ ਹੈਨ ਪਾਈਆਂ,
ਸਿਰੋਂ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਪਰਾਂਦੇ, ਹੋ ਵੈਰਾਗਣਾਂ ਦੇ ਵੇਸ ਜੀ।
ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜਪ ਨਾਮ, ਮੁਖੋਂ ਬੋਲ ਰਾਮ ਰਾਮ,
ਗੁਰੁ ਰੱਖੇ ਤੇਰੀ ਹਾਮ, ਦੂਰ ਹੋਣਗੇ ਕਲੇਸ਼ ਜੀ।⁹

“ਇਸ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਦੀ ਸੁਰ ਭਾਵੇਂ ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਧੀਮੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਕੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਜਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਤੱਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ‘ਜੰਗੀ ਲਾਟ’ (ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੈਨਾ ਦੇ ਸੈਨਾਪਤੀ) ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਭੈਅ ਖਾਣਾ, ਨਿਰੋਲ ਸਿਆਸੀ ਅਕਾਂਖਿਆ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੈ।”¹⁰

ਕੱਤਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚਲੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਕੱਤੇ ਅਕਾਲ ਕਾਲ ਕਰਦੇ, ਹੱਥੀਂ ਸਲੋਤਰ ਫੜਦੇ,
ਮਰਨੋ ਮਾਰਨੋ ਨਾ ਡਰਦੇ, ਖੌਫ ਕਰਦੀ ਲੁਕਾਈ ਹੈ।
ਸਿੰਘ ਰੰਗੀਲੇ ਨਹੀਂ ਛਪਦੇ ਛਪਾਏ,
ਗੁਰੂ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜਪਾਏ, ਕੈਸੀ ਰਚਨਾ ਰਚਾਈ ਹੈ।
ਢੱਠੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਵਾਰੇ, ਵਡੇ ਵਡੇ ਥਾਨ ਭਾਰੇ,
ਢਾਹੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਮਸੀਤਾਂ, ਦੁੰਦ ਖਾਲਸੇ ਮਚਾਈ ਹੈ।
ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋ ਫਰੰਗੀ, ਖੌਫ ਖਾਏ ਲਾਟ ਜੰਗੀ,
ਆਏ ਬਾਰੂਵੇਂ ਅਵਤਾਰ, ਫਿਰੇ ਅਕਾਲ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਹੈ।¹¹

ਪੋਹ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਕਵੀ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਰਾਏਕੋਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬੁੱਚੜ ਮਾਰਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਰੱਖਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੀ ਕਸਕ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਉਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਬੇ-ਅਥਾਹ ਸਖਤੀਆਂ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਜ ਹੁੰਦੀਆਂ ਦੈਨਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਸੂਹੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਖੁਫੀਆ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਸਮੇਤ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਬੈਠਾਏ ਗਏ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪੋਹ ਪਾਪੀ ਤੇ ਪਰਾਧੀ, ਵਡੇ ਚੁਗਲ ਫਸਾਦੀ,

ਜਾ ਕੇ ਆਖਦੇ ਤਸੀਲੇ, ਕਰੋ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਜੀ।
ਕਰਨ ਸ਼ੌਰ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬਾ, ਸਾਨੂੰ ਖੌਫ਼ ਬੜਾ ਡਾਢਾ,
ਐਸੀ ਕਰੋ ਤਦਬੀਰ ਮਤ ਹੋਵੇ ਨਾ ਫਸਾਦ ਜੀ।
ਬਾਤ ਸੁਣੀ ਅੰਗਰੇਜ਼, ਬੈਠ ਕਰਦੇ ਵਿਚਾਰ,
ਐਸੀ ਹੋਵੇ ਨਾ ਕੋਈ ਕਾਰ, ਦੂਰ ਕਰਨ ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਜੀ।
ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਤਕੜਾਈ, ਬੈਠ ਗਏ ਨੇ ਸਿਪਾਹੀ,
ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਲਿਖਣ ਨਾਮ, ਲੌਣ ਹਾਜ਼ਰੀ ਹਿਸਾਬ ਜੀ।¹²

ਭਾਰਤ ਦੀ ਹੁਕਮਰਾਨ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣਾ ਸਿੰਘਾਸਨ ਖੁਸਦਾ ਵੇਖ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਚੱਲੀਆਂ ਕੋਝੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਿਗਰ ਦੇ ਫੋੜੇ ਸਮਾਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫੱਗਣ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਵਰਨਣ ਹੈ:

ਫੱਗਣ ਫੇਰ ਕਦੀ ਆਵੀਂ ਮੁਖ ਆਪਣਾ ਦਿਖਾਵੀਂ,
ਰਤਾ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਆਵੇ ਤੇਰੀ ਸੰਗਤ ਕੁਰਲਾਂਵਦੀ।
ਬੁਰਾ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ, ਜੈਸੇ ਜਿਗਰ ਵਿਚ ਫੋੜਾ,
ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਹੋ ਝੋਰਾ, ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਭਾਂਵਦੀ।
ਹੋਈ ਹਾਲ ਤੋਂ ਬੇਹਾਲ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਗਲ ਵਿਚ ਵਾਲ,
ਫਿਰ ਥੱਕੀ ਢੁੰਡ ਭਾਲ, ਨੈਣੀਂ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਵਦੀ।
ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਅੱਗੁਣਹਾਰ, ਆਇਆ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ,
ਗੁਰੁ ਭੁਲ ਚੁਕ ਬਖਸ਼, ਸੰਗਤ ਸੀਸ ਹੈ ਨਿਵਾਂਵਦੀ।¹³

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਬਾਰਾਮਾਂਹ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਮਨੋਰਥ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪਿੱਠੂ ਬਣੇ ਲੋਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਦੇ ਪੁਲ ਬੰਨਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਥੱਕਦੇ ਅਤੇ ਬਸਤੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਬਾਬਤ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਫਲਿਤ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜ਼ਬਰ ਖਿਲਾਫ ਸਿੱਧੇ ਸੰਕੇਤ ਕਰਨਾ ਇਸ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਬਲ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ।

-0-0-0-

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, “ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼”, **ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ** (ਲੇਖਕ-ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ) ਪੰਨਾ 20
2. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, **ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ**, ਪੰਨਾ 185
3. ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, “ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹਸਤਾਖਰ” **ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ**, (ਸੰਪਾ. ਝਸਪਾਲ ਕੌਰ ਕਾਂਗ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ) ਪੰਨੇ 104-105
4. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 105
5. ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), “ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਬਾਰਾਂਮਾਹ”, **ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਚੋਣਵਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ**, ਪੰਨਾ 537
6. ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ, **ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ**, ਪੰਨਾ 125
7. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਣਜਾਨ (ਸੰਪਾ.) **ਰਾਮ ਵਿਯੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂਮਾਹ**, ਪੰਨਾ 49

8. ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 126
9. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਣਜਾਨ (ਸੰਪਾ.), ਉਹੀ, ਪੰਨੇ 51-52
10. ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 127
11. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਣਜਾਨ (ਸੰਪਾ.), ਉਹੀ, ਪੰਨੇ 52-53
12. ਉਹੀ, ਪੰਨੇ 53-54
13. ਉਹੀ, ਪੰਨੇ 54-55